

M. Warzala úgy véli: „Amikor a monografikus sorozatokat folyamatos rendeléssel szerezzük be, a sorozati cím meglétének ténye határozza meg a gyarapítás módszerét. A komplex beszerzési megbízások viszont jobban tekintettel vannak a minőségi szempontokra.” Ha valahol a meglévő folyamatos rendeléseket komplex beszerzési megbízásokká akarják átalakítani, a gyarapítóknak mérlegelniük kell ennek következményeit és a szükséges kompromisszumokat, mégpedig a számviteli, az időszaki kiadványokkal és a monográfiákkal foglalkozó munkatársak bevonásával.

### A szállító kiválasztása

Ha a könyvtárnak sok a folyamatos rendelése, nagyon időigényes végiggondolni, hát még kivitelezni az átállást. Az UNC-CH könyvtára ötezer folyamatos rendeléssel dolgozik, sok közülük már 25 éve fennáll. Milyen szempontok alapján döntenek a könyvtárak, hogy a szállítótól komplex beszerzési megbízással vagy folyamatos rendeléssel szerzik-e be az anyagot? Elvárják, hogy a szállító:

- kísérelje figyelemmel a rendeléseket, és megjelenés után azonnal szállítson. Aki komplex beszerzési megbízásokat vállal, ügyis figyelemmel kíséri a forgalomban lévő címeket, úgyhogy teljesíteni tudja ezt, a megrendelés jellegétől függetlenül;
- csökkentse a könyvtárosok terheit azáltal, hogy foglalkozik a kiadó téves szállításaival, és vezesse a szükséges nyilvántartást;
- egy csomagban gyűjtse össze a szállítmányokat és számlákat a hatékonyabb ügyintézés érdekében;
- adja át kedvezmény formájában annak a nyereségnek egy részét, amelyet azzal szerez, hogy a rendeléseket folyamatos rendelésként vagy komplex beszerzési megbízásként szállítja a nehezen kiszámítható egyedi megrendelések he-

lyett, amelyek – mint tudjuk – a szállítótól és a könyvtártól is sokkal több munkát kívánnak;

- vegye észre, ha rendeléseinkben duplum van, és állítsa le azokat a folyamatos rendelésben már szereplő címeket, amelyeket tévedésből a komplex beszerzési megbízás keretében újra megrendelünk, akár nála, akár egy másiknál van megrendelve;
- ha igény van rá, szolgáltatson katalógusrekordokat, és végezze el a beszerzett címek egyedi feldolgozását, akár komplex beszerzési megbízásról, akár folyamatos rendelésről van szó.

### Következtetések

A költségvetésekre nehezedő egyre nagyobb nyomás miatt – különösen a nyomtatott időszaki kiadványok inflálódása és az új elektronikus források miatt – a takarékoság jelenleg fontosabb szempont, mint valaha. Ha a könyvtár a komplex beszerzési megbízás révén nagyobb árengedményhez jut, mint a folyamatos rendelések esetén, és a gyűjtőkörébe nem tartozó dokumentumokat visszaküldheti, jelentős összeget megtakaríthat, amiből más dokumentumokat szerezhet be. A komplex beszerzési szolgáltatások új fejleményei, például az online válogatás lehetősége révén időt lehet megtakarítani. A gyűjteményfejlesztésben manapság nagyobb hangsúlyt kap az „igény szerinti” beszerzés a „jó, ha megvan” indíttatású vásárlás helyett. Ne csak azt mérlegeljük, hogyan szerezzük be a folyamatos rendelésre beérkező dokumentumokat, hanem vizsgáljuk meg a szállítót is, akitől vásárolunk, hogy bővíthessük korlátozott beszerzési lehetőségeinket.

/FLOWERS, Janet L.: Standing orders: considerations for acquisitions method. = *Library Collections, Acquisitions, & Technical Services*, 25. köt. 2001. p. 323–328./

(Hegyközi Ilona)

## Tájékoztató könyvtárosok az állománygyarapításban: szakmai előny vagy teher?

Néha olyan szerencse éri a könyvtárakat, hogy „pénzmaradványt” kell sürgősen elkölteni, például a kézikönyvtár felfrissítésére, amint ez a szerző esetében is előfordult. Meglepve tapasztalta, hogy a beszerzendő művek kiválasztására felkért referenszrészleg vezetője nem az örömtől, hanem a rémülettől kiáltott fel: mikor lesz nekünk erre időnk?

Bár a tájékoztató könyvtárosok általában részt vesznek a gyűjteményfejlesztésben, ezt gyakran terhes kötelességnek érzik, amin nem csodálkozhatunk, ha egy nyüzsgő tájékoztatópult mögé képzeljük magunkat. A szerző tapasztalatai szerint őt tényező akadályozza azt, hogy a tájékoztató könyvtárosok teljes szívükkel és örömmel vegyenek részt a gyűjtemény alakításában.

Az *idő* a legfontosabb szorító erő. Míg korábban a tájékoztatóknak a pult mögött, a bibliográfiai képzettségben, az online keresésben és az oktatási segédanyagok készítésében kellett helytállniuk, az internet térnyerésével, valamint a könyvtárak költségvetésének és személyzetének zsugorodásával jóval több feladat hárul rájuk. A hagyományos oktatási anyagokat webdokumentumokká kell alakítaniuk, biztosítaniuk kell az elektronikus folyóiratokhoz és adatbázisokhoz való hozzáférést, felelősek a könyvtárak honlapjaiért, folyamatos kapcsolatot tartanak a felsőoktatási intézmények tanszékeivel stb. Gyakran hárulnak rájuk más feladatkörök: a kölcsönzés vagy a könyvtárközi kölcsönzés is. Hol marad ezek után idő a gyarapításra?

Az *azonnalosság* nyomása vezet oda, hogy ha valamit el kell hagyni, hát a gyűjteményfejlesztést mellőzik. A feladatkör bővülése miatt a tájékoztató könyvtáros reaktívvá vált: kérdésekre válaszol, javítgatja vagy szerkeszti a forrásokat, online keresést végez, könyvtári bemutatót vagy órát tart stb. Ezek a feladatok közvetlenül hatnak a használókra, a szolgáltatások igénybevételére, míg a gyarapítás szinte mindig „várható”.

A *szakterület ismeretének* szükségességét sokszor vitatták. Biztos, hogy az olvasásánál nincs semmi, ami jobban támogatná a beszerzendő dokumentumok kiválasztását, és hogy egy felmérés szerint a kémia szakot végzett könyvtárosok két és félszer annyit töltenek szakirodalom olvasásával, mint a szakterületen nem képzettek.

Gyakran hiányzik a megfelelő *támogatás*. A könyvtárvezetők nemegyszer elhanyagolják a gyűjteményfejlesztést egyszerűen azért, mert nem értik valamennyi összetevőjét. A gyarapító könyvtárosok fele úgy érzi, hogy a szervezet nem becsüli meg erőfeszítéseiket kellőképpen. Ennek az lehet az oka, hogy a könyvtárosok nem a gyarapítónak jelzik problémáikat, hanem saját részlegük vezetőinek.

A tájékoztató könyvtárosoknak gyakran hiányzik a *gyarapításhoz szükséges szakértelmük*. A könyvtárosképző intézményekben nem lehet elsajátítani a szükséges ismereteket és készségeket, ezért sok tájékoztató számára kudarcok és feszültség forrása a gyűjteményfejlesztésben való részvétel.

A Colorado School of Mines könyvtárában úgy próbálták áthidalni ezeket a problémákat, hogy pontosan elhatárolták a feladatokat, amelyek közül a tájékoztatókra a következők hárultak:

- Tekintsék át az új könyveket minden héten.
- Felügyeljék a beszerzési javaslatoknak a szakterületükhöz tartozó részét.
- Elektronikus formában véleményezzék a szakterületükön választásra felkínált javaslati listát.
- Legyenek tisztában a beszerezhetőség korlátaival.
- Győződjenek meg arról, hogy a javaslati listáról hiányzó műveket is beszerzik.
- Tartsanak fenn élő kapcsolatot a tanszékekkel.
- Hetente tekintsek át szakterületük főbb forrásait.

Bár e feladatok jórészt maguktól értetődőnek látszanak, nem biztos, hogy az elfoglalt tájékoztatóknak mindenre jut idejük. Rendelkezésre állnak azonban olyan segédeszközök, mint a Blackwell North America *Collection Managere*, amely megkönnyíti a rendelést, áttekintést ad a szakterület kiadványterméséről, a kiválasztáshoz egyéni profilok alakíthatók ki, és elősegíti a jóváhagyás folyamatának megértését. Mindez nagyban ösztönzi a tájékoztatók részvételét a kiválasztás folyamatában.

Hogyan lehet összeegyeztetni a tájékoztatás és a gyűjteményfejlesztés feladatait? Érdemes a könyvtári szervezetet olyan mátrixstruktúrával átszínezni, amely lehetővé teszi a hierarchia más ágán dolgozó munkatársak szakértelmének kiaknázását. Legyen rögzített és pontosan megfogalmazott gyarapítási politika, amely eligazít a főbb elvek tekintetében. Legyen kidolgozott választék (javaslati lista) a beszerzendő törzsanyagról, hogy a kiválasztásban részt vevők periferikusabb területekre (konferenciaanyagok, szürke irodalom stb.) összpontosíthassák a figyelmüket. Teremtsek olyan légkört, amelyben a kisegítők a magukénak érzik a javaslati listát, és formális vagy informális keretek között ismertessék meg velük a könyvtár sajátos gyarapítási problémáit és eljárásait. Rendszeresen értékeljék a kiválasztásban segítő tevékenységét, legyen mód megvitátásra, visszacsatolásra, növeljék a felelősségérzetüket. A referenszrészleg vezetői legalább hetente egyszer adjanak munkatársaiknak időt a kiválasztásra, amikor a tájékoztató könyvtáros „elvonulhat” a listájával, és elmélyülten mérlegelheti a beszerzésre szánt műveket.

Milyen előnyök származnak abból, ha a tájékoztatókat bevonják a gyűjteményfejlesztésbe? Mivel szoros a kapcsolatuk a használókkal, tisztában vannak az igényeikkel, a szakterület trendjeivel, az olvasók céljaival, így képesek előre jelezni azokat az irányokat, amelyek felé a gyűjteménynek haladnia kell. Ugyanakkor maguk is gyarapszanak,

mert áttekintésük lesz a teljes szakirodalomról, ami növeli a tekintélyüket. Tisztában lesznek a gyűjtemény erősségeivel és gyengeségeivel, s avval is, hogy mindez mennyibe került. Javul a részlegek közötti kommunikáció. Végül, de nem utolsósorban megszűnik az a tájékoztatók örökös elégedetlensége a használói igényeknek meg nem felelő gyűjteménnyel, hiszen maguk alakíthatják azt, büszkék le-

hetnek rá, és gyakran a kiválasztás lesz munkájuk legizgalmasabb része.

/SORGENFREI, Robert–HOOPER-LANE, Christopher: **Book selection responsibilities for the reference librarian: professional benefit or burden? = Library Collections, Acquisitions, & Technical Services, 25. köt. 2. sz. 2001. p. 171–178./**

(Orbán Éva)

## A harmadik dimenzió a dokumentumszolgáltatásban

A könyvtárközi kölcsönzés történetét röviden áttekintve elmondható, hogy mintegy harminc évvel ezelőtt a fő tevékenység valóban a dokumentumok kölcsönzése volt, beleértve az időszaki kiadványokat is. A másolás nehézkes és műszakilag megbízhatatlan volt, eredménye pedig sokszor nem felelt meg a felhasználók igényeinek, különösen azokon a területeken, ahol részletes tudományos diagramokról vagy jó minőségű (sokszor színes) fényképekről kellett készíteni. Az 1970–1980-as években a hangsúly átkerült az eredeti dokumentumokat fénymásolatban vagy mikrohordozón helyettesítő másolatokra. Ettől az időtől kezdve a „könyvtárközi kölcsönzés” fogalma majdnem egészében a másolatok szolgáltatását jelenti, különösen amióta ezeket elektronikus úton is lehet továbbítani. A tudományos életben azonban számos esetben továbbra is szükség van az eredeti dokumentumok kézbevitelére.

Ez utóbbi megállapítás különösen igaz a *térbeli* tárgyak esetén. A fényképezés eszközeivel előállított kétdimenziós kép hamarosan elavult és rosszabb minőségű lesz a korszerű technológia által nyújtott lehetőségekhez képest. A könyvtárak hagyományosan a széles értelemben vett kétdimenziós anyagok gyűjtőhelyei. 20-30 évvel ezelőtt alakult ki a „nem könyv jellegű” dokumentum fogalma, amelybe minden beletartozott, ami nem hagyományos könyv vagy folyóirat, beleértve a hangzó, az audiovizuális stb. dokumentumokat is.

A térbeliség általában a *múzeumokban és kiállítóterekben* kapott nagyobb jelentőséget. Bár számos angol közkönyvtárban van kisebb-nagyobb szobor- vagy festménykiállítás, a múzeumok általában önállóak, és arra törekedtek, hogy külön „állatfajként” kezeljék őket, mivel fő feladatuknak a múlt megőrzését tekintették. A gyűjtemények általában statikusan elmozdíthatatlanok, eltekintve egy-egy tárgy kölcsönadásától valamely más múzeum időszaki kiállítására.

A levéltárak hagyományosan a könyvtárak és a múzeumok között foglalnak helyet, mivel szerepük a múzeumokéhoz hasonló, ugyanakkor gyűjteményük természeténél fogva közelebb áll a reprodukálhatósághoz. Fontos különbség az is, hogy a könyvtárak gyűjteményében lévő dokumentumok általában több példányban léteznek, míg a múzeumokban és a levéltárakban főleg egyedi művek találhatóak, hacsak nem megjelenésükben hordozzák a nyilvánosság számára elérhetővé tett példány egyediségét (pl. egy érme pontos másolata lehet egy másíknak, de a hely, ahol megtalálták, értéket hordozhat a helyi közösségeknek).

Az információs társadalom korában a felhasználók mind jobban ismerik azokat a lehetőségeket, amelyek révén az információkhoz hozzáférhetnek, és egyre inkább elvárják a könyvtártól, hogy képes legyen ezeket szolgáltatni. A felhasználók elvárásai változtak az idők folyamán, és az információs szakemberek hibája, hogy nem tudtak erre idejekorán reagálni. Ebből következett az a veszélyes helyzet, hogy a felhasználók az internet mindenhatóságának hitében elpártoltak a hagyományos információforrásoktól. Bár az internetről nem lehet elmondani, hogy az ember soha nem találja meg, amit keres, de ez sokszor hosszadalmas és unalmas folyamat, amelyet a megszakadt átviteli kapcsolatok, az irreleváns találatok, a már nem létező weboldalakra mutató ugrópontok stb. még fárasszóbbá tesznek.

Természeténél fogva lehetetlen az eredeti múzeumi tárgyak eljuttatása a végfelhasználókhöz. Ez még inkább igaz történelmi emlékművek és emlékhelyek esetén (kölsönkérhetem a Szabadság-szobrot?), amelyek csak a látogató számára válnak elérhetővé. A múzeumok és egyéb intézmények kellő őrizet mellett küldenek egy-egy kiállításra a gyűjteményükből, de ezekben a műveletekben az egyik intézményből megy a küldemény a másikba, és sohasem közvetlenül a felhasználóhoz.